

Nr 106.

Av herr **Johansson, Johan Bernhard, m. fl.**, *angående åtgärder mot landsbygdens avfolkning.*

Landsbygdens avfolkning utgör ett av de allvarligaste socialpolitiska och ekonomiska problem, som i våra dagar möta i vårt land. Det har också beretts en framskjuten plats i den allmänna diskussionen under senare tid. Man har understrukit risken för en onormalt stor minskning av jordbruksbefolkningen icke blott som en följd av den ständigt ökade inflyttningen till städer och tätorter, utan även som en följd av en sjunkande fruktsamhet, som delvis även hade sin orsak i den förut nämnda inflyttningen och därav föranledd ojämn fördelning mellan könen. I sitt betänkande angående »Landsbygdens avfolkning» (St. Off. Utr. 1938: 15 sid. 206) sökte befolkningskommissionen ge en analys av de faktorer, som präglade denna utveckling, samt ange vissa allmänna riktlinjer för den politik på det ekonomiska, sociala och kulturella området, som erfordras för att bemästra hit hörande problem. Kommissionen uttalade sig

»för en positiv svensk landsbygdspolitik på bred bas — i görligaste mån byggd på en omprövning i ett stort sammanhang av samtliga hit hörande skiftande problem — syftande ej endast till att höja den allmänna levnadsstandarden för jordbruksbefolkningen till jämställdhet med levnadsstandarden inom rikets övriga stora folkgrupper men även och därutöver till att i ekonomiskt, socialt och kulturellt avseende skapa möjligast gynnsamma levnadsvillkor för landsbygdensbefolkningen i dess helhet; allt i ändamål att — så långt det är förenligt med jordbruks- och landsbygdensbefolkningens naturliga och berättigade intressen — i jordbruket och på landsbygden kvarhålla en betydande del av rikets befolkning, till gagn för den svenska befolkningspolitikens kvantitativa och kvalitativa syftemål.»

I de omdömen angående det nuvarande läget samt beträffande önskemålen för framtiden, som för fem år sedan framfördes, kan man i huvudsak instämma, och det är värt att understryka, att anledningen till att detta ämnesområde nu åter aktualiserats beror på att de pessimistiska prognoserna visat sig bli bekräftade av den pågående utvecklingen. Inflyttningen till städerna i förening med den sjunkande fruktsamheten, som utöver vad redan härvidlag sagts även beror på den sjunkande äktenskapsfrekvensen, härledd ur det förhållandet att kvinnorna först lämna jordbruket, har lett

därhän, att landsbygden numera *icke är den förnyelsekälla för folket, som den bör och kan vara.*

Prognos med åldersanalys 1940 och 1960.

I de beräkningar angående den framtida befolkningsutvecklingen på landsbygd, resp. jordbruksbygd, som gjordes i befolkningskommissionens betänkande angående »Landsbygdens avfolkning», saknades en mera ingående åldersanalys. Det är i dag möjligt att därvidlag framlägga en dylik på grundval av gjorda undersökningar. En prognos, som uträknats på jordbruksbefolkningens absoluta antal 1940 samt motsvarande siffror 1960 under förutsättning att 1930-talets avflyttning och fruktsamhetsförhållanden inom A-kommuner fortsätta, ger en mycket nedslående bild. Det finnes i dagens läge tyvärr ingen saklig grund att kalkylera med ett alternativ, där avflyttning och fruktsamhet antoges förbättrade till hälften mot 1930-talets siffror, vilket tidigare medtagits bland framtidens möjligheter.

Tabell 1.

Fördelning på kön och åldersgrupper av den totala jordbruksbefolkningen 1940 och 1960 under förutsättning att 1930-talets avflyttning och fruktsamhet fortjara att göra sig gällande.

Ålder	M ä n		K v i n n o r		Ökning Minskning
	1940	1960	1940	1960	
0—10 år	153.000	103.000	143.000	98.000	
10—20 »	190.000	123.000	163.000	104.000	
20—30 »	166.000	98.000	120.000	68.000	
30—40 »	149.000	104.000	122.000	80.000	
40—50 »	134.000	122.000	121.000	97.000	
50—60 »	118.000	127.000	105.000	101.000	
60—70 »	102.000	103.000	86.000	88.000	
70—80 »	58.000	60.000	52.000	52.000	
80—90 »	18.000	18.000	18.000	18.000	
90— »	1.000	1.000	1.000	1.000	
Summa	1.089.000	859.000	931.000	707.000	— 454.000

Av tab. 1 framgår, att jordbruksbefolkningens hela antal, kvinnor och män, 1940 var 2 020 000. Denna siffra sjunker 1960 till 1 566 000, vilket betyder en minskning av 454 000 individer. Minskningens absoluta tal är visserligen tillräckligt uppseendeväckande, men de ytterligare oroväckande resultaten av prognosen framträda först efter en analys av minskningen fördelad på åldersgrupperna. I den egentliga barnåldern, 0—10 år, blir minskningen för män 50 000 individer eller 32,68 proc. För kvinnor blir minskningen i motsvarande ålderslägen 45 000 individer eller 31,47 proc. I

nästa åldersgrupp, 10—20 år, blir den absoluta minskningen för män 43 000 och för kvinnor 59 000 individer eller resp. 22,63 och 36,20 proc. I åldersgruppen 30—40 år bli talen för den absoluta minskningen, män och kvinnor, 45 000 och 42 000 samt procenttalen respektive 30,20 och 34,43. För kvinnor i åldersgruppen 40—50 år slutligen blir minskningen 24 000 eller 19,83 proc.

I de högre åldersgrupperna inträder emellertid för männens del en ökning. Kvinnorna hålla sig här i stort sett vid samma antal. Detta förhållande kommer, även om det på sina håll ur arbetskraftssynpunkt kan betyda ett tillskott, dock att i stort sett medföra besvärliga sociala problem. Här till kommer att i nu ifrågakvarande åldrar kvinnornas reproduktionsmöjlighet är förbi.

Hela antalet kvinnor och män i åldersläget 0—50 år var 1940 1 461 000 individer eller 72,33 proc., i åldersläget 50 år och därutöver 559 000 eller 27,67 proc. Hela antalet kvinnor och män i åldersläget 0—50 år blir 1960 endast 997 000 individer eller 63,67 proc., i åldersläget 50 år och därutöver 569 000 individer eller 36,33 proc. De reproduktionsdugliga åldrarna, respektive barnåldrarna, sjunka liksom de producerande och de icke reproduktionskraftiga respektive icke producerande åldrarna stegras. Tendensen i tab. 1 är alltså otvetydig och aktualiserar den mångfald av problem, som en allvarlig minskning av jordbruksbefolkningen för med sig.

Problemet låter sig givetvis belysas från olika sidor. Av tab. 2 framgår jordbruksbefolkningens avtagande i åldersgrupperna 15—65 år 1940—1960. Beräkningarna gälla för den egentliga landsbygden, ej för administrativa städer (som ha 3 proc. av jordbruksbefolkningen inom sina områden). Den tendens, som tab. 1 utvisade, framträder här på ett än mera pregnant sätt. Det är att märka, att den procentuella minskningens siffror, i kolumnen »Båda könen», äro beräknade på hela antalet män och halva antalet kvinnor i syfte att få ett begrepp om arbetskraftstillgången på landsbygden. Hänsyn har här alltså tagits till mödragenerationerna.

Den procentuella minskningen är störst i Mälardalen med 34 proc. Närmast följa Bohuslän och Vänerlänerna med 27 och östra Götaland med 26 proc. Sydsveriges siffra är emellertid också den så hög som 24 proc. Dalarna och Norrland uppvisa den lägsta minskningen med 9 proc. Medeltalet för hela landsbygdens jordbrukande befolkning blir en minskning på 22 proc. Om Norrland utelämnas vid medeltalsberäkningen, blir siffran 27 proc. Detta förhållande ger upplysning om att även befolkningsprognosen för Norrland, vilken nyligen framlagts i *Utredning angående Norrlands näringsliv, Förberedande undersökning verkställd av 1940 års Norrlandsutredning* (St. Off. Utr. 1943: 39), ter sig på ett uppseendeväckande sätt nedslående, så är resultatet för en motsvarande undersökning, gällande rikets övriga delar, det än mera.

Tabell 2.

Fördelning på kön och åldersgrupper av jordbruksbefolkningen 1940 och 1960 i åldersläget 15—65 år under förutsättning att 1930-talets avflyttning och fruktsamhet fortfara att göra sig gällande.

Områden	M ä n		K v i n n o r		Procentuell minskn.		
	1940	1960	1940	1960	Män	Kvin- nor	Båda könen
Mälardalen (Sthlms l., Uppsala l., Södermanlands l., Örebro l., Västmanlands l.)	100.000	66.000	81.000	54.000	34	33	34
Östra Götaland (Östergötland, Småland, Gotland, Öland)	127.000	96.000	103.000	74.000	24	28	26
Skåne, Halland, Blekinge..	113.000	87.000	91.000	67.000	23	26	24
Göteborgs o. Bohus l., Älvsb. l., Skaraborgs l. }	140.000	105.000	117.000	81.000	25	31	27
Dalarna o. Norrland	208.000	195.000	166.000	140.000	6	16	9
Hela landsbygden.....	688.000	549.000	558.000	416.000	20	25	22
Utom Norrland.....	—	—	—	—	26	30	27

Ännu mer drastisk blir siffrornas belysning av det föreliggande problemet, om man ur materialet tar ut åldersgrupperna 15—30 år. Inom dessa ålderslägen befinna sig bl. a. de potentiella mödrarna. De komma under de närmaste sexton åren att minska med i genomsnitt för hela landsbygden 40 proc. och i hela riket, om Dalarna och Norrland borttagas, t. o. m. med 44 proc. Den procentuella minskningen är också i detta fall räknad på, i kolumnen »Båda könen», hela antalet män och halva antalet kvinnor. Särskilt markerad blir minskningen i Mälardalens län, där minskningen i dessa för reproduktionen viktiga åldrar blir över 50 proc. Därnäst följa Bohuslän och Vänerlän.

Detta siffermaterial, som i huvudsak är sammanställt efter undersökningar av docenten Hannes Hyrenius, Lund, kunna med fördel sammanställas med motsvarande undersökningar rörande jordbruksbefolkningens reproduktionsförhållanden och äktenskapsfrekvens. Det visar sig å ena sidan, att »jordbruksbefolkningen uppvisar en äktenskaplig fruktsamhet som med ungefär $\frac{2}{3}$ överstiger den icke jordbrukande befolkningens» (*H. Hyrenius: Jordbruksbefolkningens reproduktionsförhållanden, K. Lantbruksakademiens Tidskrift, årg. 82, 1943*), men å andra sidan också, att jordbruksbefolkningens giftermålsfrekvens »sedan en lång följd av år varit avsevärt lägre än den övriga befolkningens... Den icke jordbrukande befolk-

Tabell 3.

Fördelning på kön och åldersgrupper av jordbruksbefolkningen 1940 och 1960 i åldersläget 15—30 år under förutsättning att 1930-talets avflyttning och fruktsamhet fortfara att göra sig gällande.

Områden	M ä n		K v i n n o r		Procentuell minskn.		
	1940	1960	1940	1960	Män	Kvinnor	Båda könen
Mälardalen (Sthlms l., Upsala l., Södermanlands l., Örebro l., Västmanlands l.)	35.000	17.000	26.000	13.000	51	50	51
Östra Götaland (Östergötland, Småland, Gotland, Öland)	47.000	27.000	35.000	20.000	43	43	43
Skåne, Halland, Blekinge	43.000	26.000	31.000	18.000	40	42	41
Göteborgs- o. Bohus l., Älvsborgs l., Skaraborgs l., Värmland	50.000	28.000	37.000	21.000	44	43	44
Dalarna o. Norrland	86.000	62.000	64.000	44.000	28	31	29
Hela landsbygden	261.000	160.000	193.000	116.000	39	40	39
Utom Norrland	—	—	—	—	44	44	44

ningens giftermålsfrekvens har ökats högst betydligt.» Men, som redan nämnts, jordbruksbefolkningens äktenskapsbildning har under den senaste tioårsperioden hållit sig på ungefär samma, låga nivå. Om indextalsberäkningar göras, erhåller man för hela den icke jordbrukande befolkningen den genomsnittliga siffran på något över 120 enheter, där jordbruksbefolkningen har siffran 71. Den övriga befolkningens index ligger alltså ungefär 70 procent högre.

Dessa dagens fakta leda onekligen till vissa bestämda slutsatser. Om man inom den aktuella befolkningen under i övrigt oförändrade förhållanden kunde höja jordbruksbefolkningens familjebildning (giftermålsfrekvens) till i nivå med den icke jordbrukande befolkningens, skulle dess äktenskapliga reproduktion förbättras från nu 0,84 till 1,18, d. v. s. med 40 proc. För jordbruksbefolkningens totala reproduktion innebär detta en höjning med ungefär 35 proc. och för hela riket en förbättring med 11 proc. Med hänsyn till den ökade skillnaden i äktenskapsfrekvens mellan jordbruksbefolkning och icke jordbruksbefolkning kan man för åren omkring 1940 draga *den viktiga slutsatsen, att om jordbruksbefolkningens giftermålsintensitet kunde ökas till i nivå med den icke jordbrukande befolkningens, skulle därigenom större delen av det rådande reproduktionsunderskottet hos totalbefolkningen täckas* (Hyrenius a. a.).

Innebörden av landsbygdens avfolkning.

Det framgår alltså, att jordbruksbefolkningen intar en nyckelställning i förhållande till vår befolkningsfråga. Det länge debatterade problemet om landsbygdens avfolkning, som i det väsentliga är just flykten från jordbruket, växer därför ut till ett nationellt problem av första ordningen. Det blir en tvingande nödvändighet att söka lösningar, som gå till roten men som samtidigt angripa problemet i hela dess vidd.

Det väsentliga blir att ge jordbruket sådana förutsättningar, att det kan skänka den bärning, som erfordras för bibehållandet av en livskraftig jordbruksbefolkning. En sådan politik är emellertid motiverad även ur andra synpunkter än befolkningsfrågans. Efter det andra världskrigets erfarenheter borde det inte längre vara möjligt att ifrågasätta nödvändigheten av en för våra egna behov tillräcklig jordbruksproduktion inom landet. Oavsett våra förhoppningar om en framtid i frihet och fred kunna vi icke finna någon annan garanti inför de krav på vår folkförsörjning, som kunna komma att resas vid nya avspärrningsperioder. Vid sidan härav gör sig ännu en näringspolitisk synpunkt av stor social räckvidd gällande. Ju mindre differentierat ett lands näringsliv är, ju starkare framträder dess konjunkturkänslighet. Ett högt utvecklat jordbruk vid sidan av andra näringar har härvidlag en stor betydelse som dämpande faktor vid starka konjunkturändringar.

Ytterligare bör framhållas, att flykten från landsbygden medför betydande sociala vådor. Den innebär — såsom framgår av den härovan visade statistiken — att de yngre och produktiva befolkningsgrupperna uttunnas, samt att till följd därav det ekonomiska och andliga livet stagnerar. Landsbygden blir ödsligare. I och med att tillgången på människor blir glesare, blir det av ekonomiska och andra skäl ännu svårare att tillgodose landsbygdsbefolkningens behov av exempelvis kommunikationsmedel, elektrisk kraft, skolor samt övriga sociala och kulturella anordningar. Detta kan i sin tur leda till, att det för närvarande svåra läget ytterligare skärpes med därav följande nya motsättningar mellan olika grupper inom vårt folk.

Det är ett samhällsintresse att motverka en utveckling, som kan leda till att jordbruket som yrke råkar i misskredit med påföljd att människorna söka sig därifrån. Kravet på erforderliga åtgärder häremot kan icke mötas endast med hänvisning till att jordbrukets folk utgör endast 32 procent av den totala befolkningen. Man må endast tänka sig hur det skulle gå, om en annan yrkesgrupp av t. o. m. mindre storlek skulle se sina livsintressen åsidosatta av samhället eller sin existens hotad av den bland andra grupper rådande inställningen. Oavsett rättvisesynpunkter mana därför de hotande sociala följderna till den största uppmärksamhet. *Vad här ovan anförts rörande befolkningsprognosen samt de ekonomiska och sociala förhållan-*

dena på landsbygden bör göra det klart för de stora konsumentgrupperna, att landsbygdens framtid i väsentlig mån är framtiden för hela vårt folk, och att nödiga åtgärder till landsbygdens fromma därför utgöra en angelägenhet av intresse för alla befolkningsgrupper.

Det ovan nämnda önskemålet om ett i görligaste mån konjunkturhårdigt näringsliv utgör ett argument icke blott för upprätthållandet av ett livskraftigt jordbruk. Industri — särskilt småindustri — och hantverk, förlagda på landsbygden, fylla även en viktig funktion i detta hänseende. Den önskvärda växelverken mellan jordbruk och övriga landsbygdsnäringar visar, att jordbruksfrågan icke kan — allraminst ur den vida befolkningspolitiska synpunkt, från vilken vi här utgått — bringas till en lösning annat än i samband med landsbygdsproblemen i deras helhet.

Vad beträffar den mindre och medelstora industriens och hantverkets struktur och sysselsättningsmöjligheter äga vi f. n. en ganska oklar uppfattning, emedan faktiskt underlag saknas för en bedömning i sådant hänseende. Därför vore det av vikt att föranstalta eller lämna bidrag till utredning rörande dessa industriers status samt rörande deras möjligheter att bereda arbete och utkomst åt befolkningen på landsbygden och i mindre orter. Det lär vid förberedande undersökningar ha konstaterats, att det inom en del mindre industrier finnes planer på utflyttning till landsbygden men att svårighet förelegat att samtidigt förflytta arbetarstammen. Småindustriens betydelse för landet visar sig icke minst därigenom att den dock lär sysselsätta bortåt hälften av landets industriella arbetskraft.

För hävandet av det hot, som landsbygdens avfolkning utgör, krävas insatser på det ekonomiska, sociala och kulturella fältet till förmån för såväl jordbruket och dess utövare som landsbygden i övrigt. *Landsbygden måste ges sådana levnadsvillkor, att dess befolkning icke med skäl kan känna sig deklarerad och eftersatt i förhållande till de större samhällenas innebeggare.*

Flykten från landsbygden — orsaker och tänkbara medel till dess hejdande.

De åtgärder till fromma för landsbygden, som ovan avses, böra i största möjliga utsträckning ges en inriktning och karaktär, som skulle kunna betecknas med uttrycket »hjälp till självhjälp». I den mån det är möjligt, bör landsbygden bibringas förmåga att själv bära den tekniska, sociala och kulturella utveckling, som ovan betecknats som nödvändig. *Förutsättningen härför är givetvis, att det ekonomiska livet på landsbygden främjas och därvid särskilt att jordbrukets lönsamhet höjes.*

Frågan om prissättningen på jordbrukets produkter är jämte omkostnaderna avgörande för denna lönsamhet. Att nämnda fråga tarvar en omprövning, visar sig icke minst därigenom, att lantarbetarlönerna, som kunna anses representativa för lönsamhet och levnadsstandard inom större de-

len av jordbruksbefolkningen, för närvarande avsevärt understiga motsvarande industriarbetarlöner. Det i längden ofrånkomliga synes vara en lönesättning resp. lönsamhet för jordbrukets del, som medger en reallön av samma storleksordning som andra jämförliga folkgrupper. Så länge jordbruket icke är i stånd att betala med dessa senare likvärdiga löner, måste jordbruket uppenbarligen — så som nu är fallet — förlora allt mera av sin bästa befolkning!

Det prisläge på jordbrukets produkter, som detta förutsätter, bör också kunna bäras av landets befolkning. Man må icke betrakta en rättvis bytesrelation mellan olika näringsgruppers varor och tjänster såsom den enas subvention till den andra. Det vore i så fall lika berättigat att tala om jordbrukets understöd åt det övriga samhället, när livsmedlen underbetalas, som att vid högre livsmedelspriser tala om övrigas subvention åt jordbruket. Producentprisernas andel i levnadskostnadssumman har vid verkställda underökningar visat sig vara av en betydligt mindre storleksordning än vad som på sina håll tidigare antagits. Emellertid är det uppenbart, att frågan om prissättningen å jordbrukets produkter är av särskild betydelse för de barnrika familjerna, något som bör uppmärksammas i de allmänt befolkningspolitiska sammanhangen.

Ett uppnående av den sålunda nödvändiga lönsamheten och därmed en utjämning i levnadsstandardhänseende mellan landsbygdens befolkning och andra folkgrupper kan icke åstadkommas utan ett partiellt avsteg från den nu förda prisstoppspolitik. Ehuru vi finna denna i stort sett riktig — den har ju på ett om god samhällsanda vittnande sätt godtagits även av jordbrukets representativa organisationer — torde emellertid ett fortsatt uppskov med denna utjämning medföra de allvarligaste befolkningspolitiska vådor. Vi finna det därför nödvändigt att vidtaga åtgärder för ett successivt genomförande därav, vilket kan ske dels snarast genom vissa jämkningar och dels efter hand genom att priserna hållas uppe vid fallande produktionskostnader och således medföra den åsyftade förbättringen av lönsamheten.

Att den nu behandlade prispolitiken förutsätter vissa av statsmakterna på lång sikt beslutade skyddsåtgärder för den svenska jordbruksproduktionen gentemot övermäktig utländsk konkurrens ligger i öppen dag. Då denna fråga ligger under behandling i 1942 års jordbruksutredning, vilja vi här blott uttala angelägenheten av att densamma snart måtte för statsmakterna framlägga förslag, som kunna skapa den nödiga ekonomiska grunden för en sanering av landsbygdens problem.

En fortgående rationalisering av jordbrukets produktionsförhållanden med åtföljande förbilligande av produktionen under förbättring av lönsamheten framstår såsom ett ofrånkomligt krav. Det förtjänar emellertid i detta sammanhang framhållas, att betydelsefulla insatser redan gjorts för att

med de resurser, som stått jordbruket till buds, vidtaga rationaliseringsåtgärder på detta område, men mycket återstår att göra, innan man når fram till vad som ur olika synpunkter får anses nödvändigt.

Förutsättningen för denna rationalisering är en intensiv jordbruksforskning arbetande hand i hand med näringen själv. Vår svenska jordbruksforskning har gjort utomordentliga insatser till näringens och landets gagn, och dess utvecklande fortgår. Intet får på denna punkt underlåtas för att nå erforderliga resultat. Bland mängden av uppgifter, som tränga till lösning, bör särskilt framhållas en fortsatt och fördjupad undersökning av produktionsförhållanden och kostnader inom olika jordbrukstyper och områden. Den tekniska forskningen kan ge betydande bidrag till jordbrukets rationalisering; det må här räcka med att peka på de tekniska byggnadsproblemen, på hemarbetets rationalisering och på det mindre jordbrukets förseende med maskinell utrustning.

I samband med spørsmålet om jordbrukets rationalisering har under de senaste årens diskussion uppmärksamheten delvis riktats på det förhållandet, att vårt jordbruk inrymmer så många små enheter, som icke kunna ge tillräcklig bärgning åt brukaren. I detta sammanhang får man emellertid icke bortse ifrån den betydelsefulla plats de mindre jordbruken intaga inom näringen och vår folkförsörjning. Det bör icke heller förglömmas, att även ett till arealen litet jordbruk mycket ofta är bärkraftigt, tack vare befintlig stödskog, specialodlingar, kulturbeten eller eljest väl utnyttjade naturliga förutsättningar.

En bestämning av de icke bärkraftiga jordbruken kan — såsom framgått — icke grundas uteslutande på arealens storlek. Behovet av en arealkomplettering för talrika jordbruk kommer man emellertid icke ifrån. Frågan om jordfördelningen kommer otvivelaktigt att alltjämt intaga en framskjuten plats i diskussionen. För att främja den önskade utvecklingen erfordras i första hand ekonomiskt stöd vid kompletteringsköp av jord, och icke minst gäller detta vid köp med utnyttjande av sådan förköpsrätt, som på senare tid förts in i den fria diskussionen. För att underlätta sammanläggning och kompletteringsköp torde även erfordras en översyn ur denna synpunkt av jorddelningslagen och lagen om sammanläggning av jord på landet liksom inteckningsförordningen. Att tillgripa utvägen med expropriation är främmande för svensk rättstradition. Den tungt vägande principiella invändningen kan nämligen göras, att expropriation i detta fall skulle ske icke för allmänt ändamål utan till enskild persons fördel, vilket kan befaras ge utrymme för godtycke och rättsosäkerhet. — Slutligen vilja vi beträffande jordpolitiken framhålla nödvändigheten av att tillkomsten av nya ekonomiskt olämpliga jordbruk icke på något sätt främjas.

Emellertid må man, då det gäller arealfrågan, icke glömma, att vårt land uppvisar de mest olikartade förhållanden med avseende på natur, klimat

och jordmän. Om en rationalisering av bruksenheter i södra och mellersta Sverige som helhet ter sig fullt genomförbar, så är den t. ex. i Bohuslän med dess odling i dalkjusor och i Norrland med dess ofta stora avstånd mellan bruksdelarna mera problematisk. I vissa delar av Norrland torde arealökningen lämpligast ske genom nyodling. I detta avseende kunna vissa anstalter med säkerhet vidtagas för att underlätta utnyttjandet av nutidens tekniska hjälpmedel. I Västerbottens län har sålunda hushållningssällskapet ställt för nyröjning lämpade traktorer till jordbrukarnas förfogande. Grundförbättringar böra överhuvud taget uppmärksammas och ges kraftigt stöd. En kartläggning av det föreliggande behovet på området är ett förstahandsvillkor. Denna verksamhet synes bl. a. lämpad att drivas som beredskapsarbete på grund av dess produktiva karaktär.

Till den eftersträfvade rationaliseringen av jordbruket hör också dess förseende med lämplig och tillräcklig maskinell utrustning. Önskemålen om standardiseringen av jordbruksredskapen äro värda särskilt beaktande. Den svåra brist på arbetskraft, som flykten från jordbruket innebär icke endast i nuvarande situation utan även på längre sikt, understryker behovet av näringens tekniska utveckling. Samtidigt betyder emellertid en sådan utveckling ett underlättande av arbetsprocessen, som i sin tur kan minska motviljan mot arbete inom jordbruket. Med särskild styrka göra sig båda dessa synpunkter gällande för hemarbetet och arbetet i ekonomihusen. Ett bestämt önskemål är att för jordbrukets maskinlänefond ges sådana ändrade bestämmelser, som ge möjligheter icke blott för grupper av jordbrukare utan även i särskilda fall för enskilda att med dess hjälp anskaffa maskiner för eget bruk.

En rationalisering av ekonomibyggnader och bostäder vore av den största betydelse. Vi kunna i detta avseende hänvisa till vad vi ovan framhållit beträffande hushålls- och ladugårdsarbetet. Ehuru en planering och standardisering av såväl ekonomibyggnader som bostäder förutsätter kännedom om arealförhållandena, torde detta emellertid icke behöva hindra att vissa praktiska åtgärder omedelbart vidtagas.

Den minskade tillgången på mänsklig arbetskraft både ute och inne kommer sannolikt att för jordbruket och även landsbygden i övrigt framtvinga nya samarbetsformer. Gemensamma tvättinrättningar och bagerier utgöra ett projekt, som bör bli föremål för fortsatt uppmärksamhet. Ökat stöd erfordras för indragande av centraluppvärmning, vattenledning och avlopp. Delvis kan även här syftet främjas genom gemensamma åtgärder för flera hushåll. Möjligheterna till förbilligande genom standardisering böra beaktas. Lämpliga och arbetsbesparande heminredningar över huvud taget, grundade på arbetsstudier, synas icke vara omöjliga att åstadkomma. Till hemhjälpsfrågan få vi tillfälle att nedan återkomma.

Landsbygdens och särskilt jordbrukets byggnadsfråga har länge stått i

centrum för uppmärksamheten. Den är ännu icke löst, ehuru den otvivelaktigt är primär och dess lösande utgör en nödvändig förutsättning för många av de uppslag som ovan framförts.

Det förtjänar framhållas, att ett behov av fortsatt elektrifiering ävensom av utveckling av post, telefon, busslinjer och andra kommunikationsmedel gör sig gällande, särskilt i övre Norrland samt i rikets skärgårdar.

Som av det sagda framgår innefattar rationaliseringsfrågan för jordbrukets del en mångfald olika problem. Hur den än löses, varken behöver eller får den äventyra tillvaron av ett svenskt bondejordbruk. Vårt land har liksom andra länder anledning betänka den betydelse, som en självägande bondeklass äger i samhällslivet, en betydelse, som bestyrkes av vittnesbörd ur historien likaväl som av den ekonomiska erfarenheten.

Övriga landsbygdsproblem.

Vad som i det föregående sagts om nödvändigheten att i olika avseenden underlätta arbetet i jordbrukshushållen gäller delvis även den landsbygdsbefolkning, som icke direkt är knuten till jordbruket. Det är ju de unga kvinnorna eller kvinnorna över huvud taget, som utgöra huvudmassan i flykten från landsbygden, och vad som kan göras för att i någon mån dämna upp denna ström genom att underlätta kvinnornas arbete, blir av dubbel effektivitet, då kvinnounderskottet på landsbygden försvårar äktenskapsbildningen och därmed på flera sätt inverkar på befolkningsnedgången. Hemhjälpsfrågan intar här en framskjuten plats. Nyligen har av riksdagen beslutats inrättandet av en social hemhjälpsinstitution, varvid i direktiven uttryckligen gavs företräde för landsbygdens behov. På grund av kvinnornas utflyttning från landsbygden kommer läget under de närmast följande åren med all säkerhet att förvärras, och behovet av hemhjälp sålunda att växa. Det kunde därför vara värt att undersöka, vilka möjligheter kategorien partiellt arbetslösa kan erbjuda med avseende på hushållshjälp. Det kan också tänkas, att en lättnad kunde ernås genom lokalt organiserade centraler för dessa ändamål. Detta skulle betyda, att den till buds stående arbetskraften för husligt arbete samlades för insättande efter mera rationella metoder. Den nytillkomna hemvårdarinnan (»hemsystern») kunde här med sin mera kvalificerade utbildning tänkas som stimulerande kraft.

En utbyggnad av förlossningsvården blir alltmera av behovet påkallad. Redan nu äro barnbördsavdelningarna i stor utsträckning överbelagda, och de otillfredsställande förhållandena kunna visas ha ökat smittoriskerna. En tendens till ökad spädbarnsdödlighet på barnbördsavdelningarna kan nämligen iakttagas på sina håll. Dessa förhållanden ha av flera landsting uppmärksamrats. Problemet synes böra angripas från båda sidor, så att

möjligheterna till vård såväl på lasaretten som — där så befinnes lämpligt — även i hemmen förbättrades. Det förtjänar i detta sammanhang att uppmärksammas, att kostnaderna för anstaltsvården på detta område äro betydande. Ett stort antal av landsbygdens kvinnor anlita icke denna vårdform på grund av avstånden och andra omständigheter. Det borde ur synpunkten av det önskvärda i att jämställa landsbygd och tätorter kunna övervägas, huruvida icke anstaltsvården motsvarande kostnader kunde användas som bidrag till kostnaderna för förlossning i hemmen.

Över huvud taget kan det hävdas, att en rätt väsentlig sida av problemet om landsbygden och dess avfolkning består däri, att den sociala tryggheten där är betydligt mindre än i tätorterna. Denna uppfattning är påtaglig bland landsbygdsbefolkningen och medverkar till avflyttningen. Anledningen till landsbygdens mindre möjligheter, då det gäller den sociala omvårdnaden, beror i huvudsak på landsbygdens (kommunernas) mindre ekonomiska bärkraft. Bland de åtgärder, som kunde övervägas i syfte att åstadkomma större jämvikt mellan tätorter och landsbygd, skulle vi vilja nämna, exempelvis att vid utbyggnad av sjukförsäkringen frågan om möjligheten att bereda landsbygdsbon billigare resor till och från läkare samt vid hemresa efter anstaltsvård överväges. Även tandvården bör så planläggas och bedrivas, att de mera avlägset boende kunde tillgodogöra sig samma fördelar som tätorternas invånare. En utbyggnad av organisationen för denna vård, avsedd för de mera perifert belägna bygderna, torde likaså vara av behov.

Ett moment av allmän karaktär, som åtminstone i vissa fall varit motivbildande för flykten från landsbygden, är skol- och utbildningsfrågornas läge för landsbygdens del. Hit hör dels den större svårigheten för landsbygdens familjer att låta sina barn få del av högre utbildning, vilken svårighet har största betydelse just för de mest ambitiösa, och dels denna utbildnings alltför ensidigt teoretiska inriktning, som vänder de ungas intresse från det praktiska arbetet och kanske särskilt jordbruket. 1940 års skolutredning synes ägna dessa problem en uppmärksamhet, som är mycket löftesrik. I direktiven för utredningen hette det beträffande landsbygdens skolproblem bl. a.

»Det är emellertid omisstkännligt, att såväl gymnasier som real-, mellan- och flickskolor företrädesvis tillgodose städernas och stadsliknande samhällens behov. Den egentliga landsbygdens barn befinna sig beträffande tillgången till högre skolbildning i ett ogynnsammare läge. Denna olikhet kan aldrig helt utjämnas. Medan de större städernas barn kunna stanna i hemmet till studentexamen, i vissa fall ända till avlagd akademisk eller annan högre examen, måste den avlägsnare landsbygdens barn, vilka icke med hjälp av buss eller tåg kunna dagligen besöka en högre skola, redan för att få realskoleutbildning lämna hemmet och bo på annan ort. En lättnad bereddessa barn ge-

nom den avkortning av den högre skolan, som beslöts av 1927 års riksdag, men även den kortare skolgången på främmande ort kräver stora uppförfingar av hemmen. Det är därför en högst betydelsefull uppgift att söka bereda landsbygdens barn lättare tillgång till högre skolbildning. Undersökas böra även möjligheterna att genom statliga åtgärder främja undervisningen genom korrespondens för att på sätt av 1939 års riksdag angivits tillgodose det utbildningsbehov, som icke kan fyllas av de lokala läroanstalterna.

Samtidigt får icke förbises, att det för landsbygden innebär en påtaglig och högst allvarlig fara, att den mera vakna och initiativrika ungdomen genom de högre skolorna suges in till städerna och slutligen i många fall tillföres dessas arbetsliv. Det är för landsbygden en livsfråga, att den icke på detta sätt berövas de begåvningar, som eljest varit kallade att var på sin plats föra den trängre hembygds ekonomiska och kulturella liv framåt.

Denna stora och betydelsefulla fråga kan rättvisligen icke lösas så, att landsbygdsungdom utestänges från en utbildning, som göres allt lättare tillgänglig för städernas ungdom. Den måste lösas så, att landsbygdsungdom bildningsökande ungdom genom lämpligt ordnad högre utbildning så vitt möjligt ledes tillbaka till landsbygdsarbetsliv. Denna utbildning bör utformas så, att den för all ungdom, icke blott landsbygdsungdom, innebär en uppfördran till praktisk verksamhet av skilda slag. De högre skolorna måste så ordnas, att de icke ensidigt inriktas mot fortsatt teoretisk utbildning utan med bevarad karaktär av högre skola på olika stadier öppna vägar ut i det praktiska livet, antingen direkt eller ock genom en mera specialiserad yrkesutbildning.»

Och vidare yttrade departementschefen:

»Vid utredningen böra med beaktande av de förut av mig anförda synpunkterna övervägas frågan om utbildningsmöjligheternas fördelning mellan stad och land och mellan skilda landsdelar, vilken fråga innefattar bland annat spörsmålen om behovet av läroanstalter, om huru dessa skola göras lättare tillgängliga för avsides boende och om korrespondensundervisning.»

Det synes alltså föreligga välgrundade förhoppningar om att förslag om betydelsefulla förbättringar av landsbygdsungdomens utbildningsmöjligheter kommer att snart nog föreligga i en kungl. proposition. I detta sammanhang kan det likväl vara befogat att erinra om ett uppslag, som framförts i den fria diskussionen, även om det icke enbart gäller landsbygden och dess förhållanden. Vi avse förslagen om fortsatta skatteavdrag i de fall, då barnen utbilda sig vidare.

En viss betänksamhet gör sig gällande inför de tyvärr alltför vanliga skolindragningarna och införandet av ett system med centralskolor. Även om det alltför låga barnantalet hittills framtvingat skolindragningar, måste det framhållas, att denna fråga är av mycket stor betydelse i landsbygdsungdomens liv. Te sig skolförhållandena i en trakt ogynnsamma, verkar detta kraftigt

till utflyttningsens pådrivande. Särskilt under nuvarande kristider med stora svårigheter att hålla kommunikationsmedlen i gång vålla de långa skolvägarna bekymmer. Ett system med skolskjutsar kan man visserligen i vårt land icke komma ifrån, men i detta hänseende äro förbättringar av behovet påkallade icke minst med hänsyn till barnens hälsa. I detta sammanhang förtjänar även att övervägas en utveckling av systemet med skolor i vissa delar av vårt land.

En detalj av utbildningsproblemet, som är av stor betydelse för landsbygden, är bibringandet av färdigheter för hushållsarbetet. Därför borde man överväga, huruvida icke skolköksarbetet i dess nuvarande form skulle kunna kompletteras med ytterligare hemvårdsutbildning, förlagd till mög-
nare ålder. Vi hänvisa härvid till motion nr 109 vid 1939 års riksdag. Även en elementär ekonomisk utbildning, bland annat i fråga om att upprätta en hushållsbudget, liksom i barnavård visar sig i allmänhet erforderlig, och nu föreliggande möjligheter på området böra utvidgas. En elementär utbildning eller rättare sagt instruktion för husmödrarna i hemarbetets rätta handhavande, ledd av konsulenter e. d., skulle ha en stor funktion att fylla ur såväl ekonomisk som arbetskrafts- och hälsosynpunkt.

Vad jordbruksundervisningen angår vilja vi särskilt fästa uppmärksamheten på att ett behov föreligger att utbygga även de lägre undervisningsanstalterna på området samt att stimulera särskilt jordbruksungdomen att besöka dessa. Ett önskemål är emellertid, att elevklientelet kunde ur social synpunkt utökas och vidgas. Detta kan bland annat ske på så sätt att staten verksamt bidrager till att stipendier och friplatser, särskilt för lantarbetare, kunna ökas. Behovet av ett ökat antal lantmannaskolor föreligger säkerligen över hela landet. Särskilt gör det sig emellertid gällande i övre Norrlands inland, där jordbruksnäringen arbetar under förhållanden, som vitt skilja sig från dem i kustlandet, där de nämnda undervisningsanstalterna nu ligga.

Dyrortsgrupperingens utformning har utan tvekan varit ägnad att öka tätorternas dragningskraft på landsbygdens befolkning, framför allt genom principens utvidgning till allt flera områden. Vi vilja här endast uttala, att vi allvarligt förvänta, att de nu pågående utredningarna på området måtte giva de positiva resultat, som ur rättvisesynpunkt börjat te sig alltmera oundgängliga. Det är uppenbart att denna viktiga fråga även har särskilt stor betydelse, då det gäller problemet att förhindra, att större delen av befolkningen samlas i några få storstäder med de följder ifråga om trångboddhet och därmed sammanhängande hinder för familjebildning m. m., som därigenom uppstå.

En bidragande orsak till landsbygdsungdomens inflyttning till städer och samhällen är givetvis att söka i det förhållandet, att dessa erbjuda större fördelar ur kulturell synpunkt liksom större tillgång till nöjen och för-

ströelser. Även om härutinnan utvecklingen under senare år gått mot en viss utjämning, möjliggjord av nya tekniska hjälpmedel och ehuruväl denna utveckling möjligen kommer att ytterligare förstärkas, när normala förhållanden återinträda, måste nu ifrågavarande omständigheter uppmärksammas. Ett flertal goda initiativ ha tagits av stat och enskilda. Hit hör den principiella lösningen av frågan om landsbygdens samlingslokaler.

Efterkrigsplanering m. m.

Det synes vara ett önskemål av den allra största vikt, att de beredskapsarbeten, som under senare tid diskuterats i samband med efterkrigsplaneringen, och som bl. a. voro föremål för en preliminär behandling i Kungl. Maj:ts prop. nr 365 vid 1943 års riksdag, i första hand inriktas på landsbygdens behov av olika slag, från utdikningar, kommunikationsförhållanden och byggnadsfrågans lösning till olika sociala åtgärder, omfattande bostadsförbättringar och inrättandet av kollektivt utnyttjade välfärdsanordningar, om vilka härovan talats. *Landsbygden måste med avseende på denna planering och dess förverkligande givas en företrädesrätt*, ehuru man därvid icke får förbise, att städerna på grund av den ökade inflyttningen råkat i svårigheter, då det gällt att lösa sin bostadsfråga. Den ekonomiska bärkraften är dock större i städerna och det privata initiativet har där också större möjligheter att göra sig gällande. Vi vilja i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på den möjlighet, som landsbygdskommunerna ha att själva bidra till det önskade resultatet genom att igångsätta undersökningar. Sådana undersökningar böra ta sikte inte endast på beredskapsarbeten utan även direkt på en inventering av försörjningsmöjligheterna inom det egna området och på möjligheterna att öka dessa t. ex. genom åtgärder för att till vederbörande kommun förlägga lämplig småindustri och hantverk. Kommunala planeringsorgan för detta ändamål — kommunalnämnderna kunna eventuellt fungera som sådana — skulle kunna bli till stor nytta.

Landsbygdens avfolkning har, som vi sökt visa, sin grund i en rad påtagliga missförhållanden, vilka varit ägnade att hos dess befolkning alstra en känsla av underlägsenhet gentemot samhällenas och tätorternas innebyggare. När en sådan psykologisk process väl börjat, leder den lätt till en uppfattning, som undervärderar det egna till förmån för den främmande miljön, och som går längre än det faktiska underlaget ger anledning till. Det uppstår överdrivna föreställningar om tätorternas obegränsade försörjningsmöjligheter och en överskattning av de värden, som livet där kan bjuda, samtidigt som man underskattar de förmåner och värden, som livet på landsbygden dock har att ge. Man förbiser även de nackdelar och ekonomiska avbrännningar, som en bosättning i tätorterna har i följe. En objektiv upplysning, riktad särskilt till ungdomen, om problemets olika sidor

vore därför av betydelse och ägnad att motverka den tanklöshet, som ofta leder till utflyttning från landsbygden. Hur en sådan upplysningsverksamhet skall kunna åstadkommas och göras effektiv utan allt för vidlyftig apparat bör bli föremål för undersökning.

I motioner vid 1937 års riksdag hemställde i första kammaren hr Domö m. fl. (I: 140) och i andra kammaren hr Bagge m. fl. (II: 291) efter att ha anfört synpunkter överensstämmande med de här anförda och efter att ha redogjort för en del av orsakerna till landsbygdens avfolkning, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville begära skyndsamt utredning angående flykten från landsbygden till städer och stadsliknande samhällen, dess konsekvenser särskilt för jordbrukets och städernas utveckling, vidare av de åtgärder till landsbygdens fromma, som kunna finnas välbefogade och ändamålsenliga för att hämma denna strömning, likaså att Kungl. Maj:t måtte för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan ge anledning.» Motionerna föranledde ingen riksdagens åtgärd, varvid hänvisades till den dåvarande befolkningskommissionens arbete. Sedan dess har situationen, som likaledes ovan framhållits, icke ljusnat utan utvecklingstenden- sen tyvärr tvärtom förvärrats. Landsbygden och dess näringsliv måste beredas möjlighet att inhämta det försprång ekonomiskt, tekniskt, socialt och kulturellt, som tätorterna erhållit och som nu av delvis mycket förklarliga skäl drager befolkningen från landsbygden med här framhållna olyckliga följdverkningar. Vart en sådan utveckling i värsta fall leder kan studeras på utländsk mark. Vi böra draga lärdom härav.

Av det föregående torde ha framgått, att frågan om landsbygdens avfolkning icke blott är synnerligen allvarlig, utan att den därjämte är mycket omfattande samt griper in på de mest skiftande områden. Likaså är det tydligt, att de erforderliga åtgärderna för att bereda landsbygdens folk bättre villkor, som mera överensstämma med förutsättningarna för städernas och samhällenas invånare, äro många och kräva betydande insatser från det allmännas sida. De föreliggande frågorna ha uppmärksammats i ett flertal utredningar, som slutförts eller alltjämt pågå. Befolkningskommissionens ovanberörda utredning stannade endast vid några mycket allmänt hållna rekommendationer, och 1940 års norrlandsutredning har hittills, på sitt mera begränsade område, icke nått fram till några konkreta förslag. I stort sett åsyfta de flesta utredningar, i vilka frågan om landsbygdens förhållanden ägnats uppmärksamhet, icke direkt att angripa just de med flykten från landsbygden sammanhängande problemen, utan de ha ägnats åt specialfrågor från helt andra synpunkter.

Om man skall komma till rätta med den för vårt folks framtida ekonomiska och sociala liv så ytterst betydelsefulla frågan om landsbygden och dess förhållanden, gäller det emellertid att se den som ett enda samman-

hängande problem. Dess lösande får icke stå i beroende av huruvida landsbygdsbefolkningens behov bliva tillbörligt tillgodosedda i samband med olika till sitt innehåll och sin art skiftande specialutredningar, som icke i första hand sikta till en lösning av frågan om landsbygdens avfolkning. Denna senare måste angripas från en befolkningspolitisk aspekt, varigenom jämväl problemets karaktär av arbetskraftsproblem vinner erforderligt erkännande. Vidare får man inte bortse ifrån, att det väldiga fält, som här öppnar sig för det allmännas initiativ, icke kan beträdas utan att tillbörlig uppmärksamhet ägnas åt frågan om vårt lands finansiella möjligheter att genomföra önskvärda reformer på området. Om icke flertalet av de förbättringar för landsbygdens befolkning, varom ovan talats, kunna verkställas omedelbart och i ett sammanhang, gäller det att genom en prövning av frågan i hela dess vidd söka bilda sig en föreställning om vilka behov, som äro mest angelägna, och i vilken ordning det erforderliga reformarbetet bör bedrivas. Att härvid dock riktpunkten bör vara att så snart som möjligt hejda den pågående flykten till städerna torde vara uppenbart.

Det föreligger alltså ett behov att på ett särskilt sätt rationalisera och samordna pågående och framtida undersökningar och åtgärder, berörande den svenska landsbygdens och jordbruksnäringens ytterst komplicerade och skiftande problem, utan att därför hinder resas för snara åtgärder i olika delfrågor. Det vore önskvärt, att en bestämd samordning komme till stånd, med utnyttjande av den sakkunskap, som kan finnas att tillgå hos jordbrukets organisationer eller från andra områden, som företräda erforderlig sakkunskap, varvid kvinnornas bidrag på speciella områden icke äro de minst viktiga.

En dylik samordning är desto mera nödvändig som i nuvarande läge bristen på översyn och målsättning är framträdande. Det föreligger ett behov att erhålla en plan för vidtagandet inom den närmaste framtiden av de åtgärder, vilka på grund av här tidigare framlagda skäl må te sig mest angelägna att komma till utförande. Det må på statsmakterna ankomma att rekommendera olika projekt till utförande samt att också själva taga nödiga initiativ. Vad själva planläggningen beträffar bör denna bedrivas i sådan takt, att förslag snarast möjligt kunna framläggas.

Vi tillåta oss därför hemställa,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller, att Kungl. Maj:t dels efter erforderlig översyn och samordning av slutförda, pågående och därutöver nödvändiga utredningar, som äro av betydelse för problemet om landsbygdens avfolkning, snarast möjligt upprättar en plan, utvisande i vilken ordning erforderliga åtgärder mot denna befolkningsrörelse

böra vidtagas med hänsyn till angelägenhetsgraden av olika sådana åtgärder samt till våra finansiella resurser, *dels ock* snarast möjligt framlägger förslag till sådana åtgärder på området, som i första hand måste komma till utförande; samt att därvid våra här förut anförda synpunkter måtte vinna beaktande.

Stockholm den 20 januari 1944.

J. B. Johansson.

Gustaf Velandér.

Karl Wistrand.

Axel Mannerskantz.

Georg Andrén.

Nils Gabrielsson.